

Erotica Plautina

*En let kommenteret oversættelse af Plautus' Mostellaria,
dvs. Spøgelseskomedie, versene 157-312*

Af Ole Thomsen

Tænk, at han kunne nænne det! Da Ludvig Holberg omkring 1750 tog sig på at bearbejde Plautus' komedie *Mostellaria* – hvad der kom den ferme og *meget* lidt moralske *Huus-Spøgelse* eller *Abracadabra* ud af¹ – ville han hverken have elskov eller aktricer med. Holberg, som var en stor beundrer af Plautus,² udelod altså det romerske stykkes erotiske scener, af hvilke den fineste er den, som jeg, efter en forbemærkning, her oversætter.

Philemátium (= Kissy), en blændende smuk hetære, og hendes slavinde og pyntekone Scapha (= Pram) kommer pludrende ud af det hus, der tilhører Philólaches' far, som er i udlandet på en længerevarende forretningsrejse. Scapha bærer spejl, smykkeskrin, sminke og linnedklud. Det er vel noget i retning af en udestue, man skal forestille sig, at de slår sig ned i.

Philolaches har lige forinden sunget en arie fuld af angst og anger over at være blevet så liderlig en ødeland nu i hans faders fravær. Han er sønderknust over, at lediggang har revet taget af hans personligheds bygningsværk, så at *amor* nu frit kan styrtregne ned i hans hjerte.

Til denne arie hentyder han i begyndelsen af nedenstående scene (scenebinding – gedigen dramaturgi). Men straks kommer han – ekstremt labil som sådan en ung komedieelsker er – på andre tanker. Fra sin lurer-position hører han nemlig, at hans

-
1. Se fx I 6, III 1, III 8. Det er almindeligt at frastødes af Hans Brix's ligesom pulveriserende måde at fortolke litteratur på. Men han er nu den Holberg-fortolker, jeg kender, der klarest erkender Holbergs til tider ekstreme immoralisme og "kulde" (med Brix's ord); således også i Brix's tolkning af Holbergs højst falliske enakter *Julestue*. Jeg sigter til Brix's *Ludvig Holbergs Komedier. Den danske Skueplads*, 1942.
 2. Holberg epistel 195; jf. epistlerne 447 og 455.

kærlighed til hetæren Kissy er gengældt på herligste vis. Lurerscener er et udbredt dramaturgisk greb i den klassiske komedie. De lurende spiller op til publikum; historisk set er disse scener da også en erstatning for Den Gamle Komedies kor. Det er fast konvention, at de belurede formodes at sige ingenting, mens den lurende taler.³

Philematium: Guud, hvor er det længe siden, jeg har fået så lækkert et koldt bad! Søde Scapha, jeg tror aldrig, jeg er blevet skrubbet bedre.

Scapha: **Maj Kulde giver Laderne fulde.**

Philematium: **Hvad har lade med bade at gøre?**

Scapha: **Lige så meget som bade med lade.**

Philolaches (*har fået øje på Philematium, og udbryder afsides*): Oh, Venus, liflige Venus! Det er *hende*, der er min orkan, hende, der har blæst taget af min pænheds og ar-tigheds hus. Og nu styrter Begærets og Brunstens regn ned i brystkassen på mig; og jeg kan aldrig få det tag lagt på igen. Brædderne i mellemgulvet driver af regn. Mit hele bygningsværk (*peger på sig selv*) er ramt af vandskade.

Philematium: Se, Scapha ven, om kjolen klæder mig. Det eneste, jeg ønsker, er jo at behage Philólaches, min øjesten, min sponsor.⁴

Scapha: Hvad rigger du dig til for? Har du *manererne* på plads, må kjolen gerne dryppe. Det er ikke kjolen, tilbederne tilbeder, det er kjolens indmad.

Philolaches: Gud fri os, hvor har hun næse, den Scapha! Og hun har den langt nede i den dybere erotik.

Philematium: Hvad så?

-
3. Det græske forlæg for *Mostellaria* (sc. *fabula*; *mostellum* diminutiv af *monstrum*) var *Phasma* af Philemon. Om ham og fragmenterne af hans komedier se kapitel 18 i *The Birth of Comedy: Texts, Documents, and Art from Athenian Comic Competitions, 486-280*, ed. by Jeffrey Rusten, The Johns Hopkins University Press 2011.
 4. Hun bruger ordet *patronus*; længere nede ord som *amicus* og *amator*. Og så sker der i vers 244 det, at Philólaches karakteriserer Philematium som en *patronus* (i hankøn; "forsvarsadvokat" har jeg gengivet).

Scapha (*vil ikke agere spejl*): Hvad?

Philematium: Kig på mig, og se, hvordan den klæder mig.

Scapha: Hvad klæder ikke en rose?

Philolaches: For den kommentar, Scapha, skaffer jeg dig en gave! Jeg kan ikke have, at du skal prise hende, jeg sætter pris på, uden vederlag.

Philematium: Du må altså ikke stikke mig blå i øjnene.

Scapha: Så er du da godt dum. Sig mig: Vil du hellere skoses ufortjent end roses fuldt fortjent? Jeg for min part vil sgu da langt hellere feteres med urette, end jeg vil kritiseres med rette og grines ad for min figur.

Philematium: *Jeg* elsker sandheden. Det er sandheden, jeg vil høre. Løgnere hader jeg.

Scapha (*sværger*): Lige så sikkert som du elsker mig, og lige så sikkert som din Philólaches elsker dig: Dejlig det er du.

Philolaches (*stadig afsides*): Hvad siger du, din so! Hvad er det for en måde at sværge på! "Så sikkert som Philolaches elsker dig" – hvad med hendes kærlighed til mig, hvorfor hørte vi ikke noget om den? Jeg trækker gaverne tilbage! Rend og hop – jeg løber fra mit løfte.

Scapha: Det er meget underligt, at en pige, der altid har haft sådan et styr på alt og har været så nem at styre, nu pludselig er så ustyrlig dum.

Philematium: Hvis jeg på nogen måde tager fejl, vil du så ikke nok lede mig på rette vej?

Scapha: Du *tager* sgu fejl, når han er den eneste, du venter på, og du kun gør efter hans hoved – og slår alle de andre herrer ud af hovedet. At elske og tjene én mand, det er noget for en kone, men ikke noget for en kisselinke.

Philolaches: Bag *mine* fire vægge går den satan frit omkring! Får jeg ikke taget livet af den sut med sult, med tørst, med frost, bør jeg snarest tage billetten selv.

Philematium: Må jeg være fri for dine onde råd, Scapha!

Scapha: Dum som en dør er du, hvis du tror, du i ham har en evig ven og velynder. Jeg advarer dig: Når tiden tager fat, giver elskereren slip.

Philematium: Det håber jeg ikke.

Scapha: Hyppigere end det, vi håber, sker det, vi *ikke* håber på. For resten, hvis ord ikke kan overbevise dig om, at det passer, hvad jeg siger, så lad kendsgerningerne tale: **Du ser selv, hvem jeg er; og hvad var jeg ikke før! Jeg var ikke mindre dejlig og ikke mindre elsket i mine velmagtsdage, end du er nu, og én mand var mit et og alt.** Men som årene gik, gik hårets farve fløjten – og elskermanden samme vej, ved Gud. Han hægtede mig af! Det vil du også blive, er jeg vis på.

Philolaches: Hun sætter jo ondt blod i pigen! Det er lige knap, jeg kan dy mig for at flyve i fjæset på hende.

Philematium: Ud af egen lomme har han frikøbt mig alene til sig alene. Så bør jeg også føje ham alene i ét og alt.

Philolaches: I guder! Så sart en pige, så kysk en tankegang! Jeg er helt lykkelig og stolt over at være gået fallit for hendes skyld.⁵

Scapha: Hvis du får *garanti* for, at du får underhold livet ud og at han er din private tilbøder både nu og siden, så mener jeg godt, du kan tillade dig at være monogam og sætte håret op til bryllup.

Philematium: **Har et menneske renommé, plejer det også at få kredit. Hvis jeg bevarer renomméet, går det nok med underholdet.**

Philolaches (*stadig afsides*): Om så min gamle far skulle sættes til salg, så hellere det, end at jeg nogen sinde, så længe jeg lever, lod *dig* sulte eller tigge.

Scapha: Hvad så med dine andre elskere?

5. De følgende vers, 208-223, har jeg ikke oversat. Friedrich Leo har argumenteret for, at de er en parallel-version (fremstillet til en genopførelse).

Philematium: **De vil bare elske mig endnu mere, når de ser, at jeg belønner den, der belønner mig.**

Philolaches: Bare der nu kom bud om, at min gamle var kradset af! Så gjorde jeg mig selv arveløs, og indsatte hende som universalarving.

Scapha (*peger ind mod Philólaches' fars hus*): Derinde suger snart alle på labben: æden og drikken ved dag og ved nat. De mæsker sig som fedekalve. Uden tanke på dagen og vejen.

Philolaches: *Du* skal få tanker på dagen og vejen: hverken vådt eller tørt til den dame de næste fjorten dage!

Philematium: Vil du sige noget pænt om ham, så tal frit frem. Men hvis du vil sige noget mindre pænt, så får du hug – minsandten.

Philolaches: Det sølv, jeg har betalt for hendes frihed ... om jeg så havde ofret det til Juppiter i himlen, havde *det* været en ringere investering. Hun elsker mig jo med hud og hår. Gud, hvor er jeg et fremsynet menneske: Det er jo en ren forsvarsadvokat, jeg har frikøbt mig i hende.

Scapha: Det er jo klart nok, at du regner alle andre end lige netop Philólaches for ingenting. For hans skyld vil jeg ikke have hug, så jeg må hellere snakke dig efter munden – hvis du har garanti for, at han vil være din ven til evig tid.

(Nu slår versemålet om fra jambiske vers til trokæisk recitativ. Ændret akkompagnement til recitativet, ændret stemning:)

Philematium: Hit så med spejlet, Scapha, og med smykkeskrinet! Så jeg kan være pyn-
tet, når Philólaches kommer, for han er mit liv og min lyst.

Scapha (*nu sukkersød*): En kvinde, der rynker på næsen ad sig selv og sine rynker, *hun* har brug for et spejl. Hvad skal du med et spejl? Du er jo selv et spejl for alle spejle at spejle sig i. (*Hun rækker hende dog et spejl*).

Philolaches: Fint turneret, Scapha! Sådan et guldkorn fortjener at forgyldes: Dags dato sender jeg en sum ... til *dig*, Philematium min.

Philematium: Kigger du efter, om hår for hår er på plads og ligger ligeså net?

Scapha: Når du er net, er håret net – kan du regne med.

Philolaches: Føj! Kan man tænke sig noget fælere end det kvindemenneske til Scapha? Nu stryger hun hende med hårene, for lidt siden rejste den gamle børster.

Philematium: Ræk mig noget blyhvidt.

Scapha: Hvad skal du bruge blyhvidt til?

Philematium: Til at hvidte mine kindben med.

Scapha: Du kunne lige så godt hvidte elfenben med blæk.

Philolaches: En dyb bemærkning om blæk og elfenben. Bravo! Giv Scapha en stor hånd!

Philematium: Så! Ræk mig så rougen.

Scapha: Nej! Du er vel nok en kløgtig pige: Det fineste kunstværk vil du overmale med et hjemmegjort skilderi. *Din* alder bør ikke sløres med kunstige tilsætningsstoffer – hverken blyhvidt eller Melos-kalk eller smørelse af nogen art.

Philematium: Her har du så spejlet igen. (*Philematium, alias Kissy, kysser sit spejlbillede, før hun rækker Scapha spejlet*).

Philolaches: Arh! Det skærer mig i hjertet! Spejlet gav hun et kys! Er der nogen, der har en sten, så jeg kan kvase hovedet på det spejl?

Scapha: Her har du en klud, tag så og tør dine hænder.

Philematium: Hvorfor det, om jeg må be'?

Scapha: Når du lige har fingereret ved et spejl, er jeg bange for, at dine fingre lugter af sølv. Tør dem, så Philólaches ikke skal få en mistanke om, at du nogen sinde har haft sølv mellem hænderne.

Philolaches: Mere durkdreven bordelmutter har jeg ligegodt aldrig set: Sikke et apropos med det spejl, den underfundige so dér kom på!

Philematium: Synes du også, jeg skal have parfume på?

Scapha: Vist ikke nej!

Philematium: Hvorfor ikke?

Scapha: Ja, for pokker da fordi en kvinde har den rette lugt, når hun lugter af nul og nix. De gamle mokker, der plasker sig ind i lugtevand, så de kan blive så gode som nye uden at have en tand i munden, og som skjuler deres skavanker med kosmetik... når *sveden* indgår forbindelse med lugtevandene, så står der en hørm fra dem som, når kokken har bikset al landsens pestoer sammen i én potte. Hvad det helt præcist er for en odør, er uvist; men at den er fæl, det mærkes.

Philolaches: Alt har konen gennemskuet! Intet undgår hendes blik! Det er så sandt, som det er sagt (*direkte til publikum, som også omfatter kvinder:*) Det ved I jo kun alt for godt, de fleste af jer, der har gamle koner derhjemme – den slags damer, der har købt jer ved hjælp af en klækkelig medgift.⁶

Philematium: Kig nu godt på guldet og kjolen – klæder det mig, Scapha? Klæder det mig?

Scapha: Det bør jeg ikke blande mig i.

Philematium: Hvem så, søde?

Scapha: Det skal jeg såmænd sige dig. Det bør Philólaches, så han ikke køber andet end det, som han tror du bliver glad for. For hvad er det, en sheik vil købe til sig selv med guld og purpur? Det er den holdte piges *vilje*. Hvorfor komme og vise ham det, han har givet væk og ikke selv vil have? Purpur er til den alder, der må have camoufla-ge, og guld til grimme kvinder. En smuk kvinde er smukkere i sin nøgenhed end i purpur. For resten er det omsonst med den stads, hvis hun er fuld af fjas; fjas med andre, det pletter den pyntede pige værre end en lort. Er hun smuk, *er* pigen pyntet.

6. En skrækindjagende skikkelse i mange komedier: en *uxor dotata*, en hustru med stor medgift. Faderen i *Abracadabra* (II 5): "Jeg vil aldrig raade Nogen at gifte sig med en bemidlet Kone; thi hun vil altid føre Herredom."

Philolaches: Frem med næven nu omsider! God dag, d'damer. Hvordan går det?

Philematium: Det går med stads til glæde for dig.

Philolaches: Du er fin, som du er. (*Til Scapha*) Ind med dig, og ta' stadsen med! (*Til Philematium*) Mit liv min lyst, Philematium, jeg har lyst til at drikke med dig.

Philematium: Og jeg med dig, kan du lige tro. For din vilje er min vilje – mit liv min lyst.

Philolaches: De ord er billigt købt for 20 miner sølv.

Philematium: **Bare giv mig 10, min snut. Du får mine guldkorn med rabat.**

Philolaches: Har du givet mig et guldkorn til 20, har jeg stadig 10 til gode. Regn selv efter: Jeg har betalt 30 for din frihed.

Philematium: Hvorfor skal jeg høre for det?

Philolaches: Høre for? *Jeg* vil hellere end gerne høre for det. Det er lang tid siden, jeg har foretaget så sund en investering.

Philematium: Og jeg kunne ikke have solgt mine tjenesteydelser bedre. Jeg elsker dig jo.

Philolaches: Så er der balance mellem indtægter og udgifter i dit og mit regnskab: Du elsker mig, og jeg elsker dig, og begge mener vi, det er fuldt fortjent. De, der glæder sig med os, gid de altid selv må få en lykke at glæde sig over! Men de, der misunder os, gid ingen af dem nogen sinde må få et held, som andre kan misunde dem!

(Drikkelag på scenen:)

Philematium: Kom, læg dig her. (*Til en slave*) Dreng, kom med vand til hænderne! Sæt det lille bord her! Hvor er terningerne? (*Til Philolaches*) Vil du have salve?

Philolaches: Hvad skal jeg med salve, når jeg ligger her med crème de la crème?

Hør, er det ikke min kære ven, der kommer herhen med kæresten? Jo, minsandten, der har vi jo Callidamates med veninden. Hurra!

Snut, nu tropper kompagniet op. De har fået færten af fest.

(En fuld *Callidamates* støttet af sin veninde og ledsaget af nogle slaver vælter ind på scenen).

Jeg har fremhævet toseriet i begyndelsen om høst og bad (som der står i originalen) og desuden den passage (i originalen fem linjer), der begynder med Scaphas mystificerende "Her har du en klud, tag så og tør dine hænder!" I sådanne attacker mærker vi gøgleren, cirkusmanden Plautus. I Plautus' *Pseudolus*, dvs. *Løgnofidusius*, kommer lejekokken med et tilsvarende absurd drilleri (878f.): "Er det Deres venner, De vil beværte i dag, eller Deres fjender?", hvormed han gør pigehandler Ballio, dagens fødselar, tosset.⁷ Dette er de såkaldte plautinske gåder, som ofte udløser grotesk fantasifulde ordskifter.

Vi har nogle pragteksemplarer i *Amphitryon* 664-674, hvor slaven Sosia pludselig siger til herren: Herinde [i herrens eget hus!] får vi garanteret ingenting at spise. Så tyk som fru er [hun er med barn!] har hun helt sikkert ædt det hele. Så lad os hellere gå igen! – Min note til det sted lyder:⁸

Man bemærker, hvordan Sosia med sine suverænt gådefulde udsagn igen og igen får sin herre til at ligne et måbende spørgsmålstegn, hvormed der frembringes en situation, som er velkendt fra klovner i cirkus: August contra Den Hvide Klovner. Man kan notere sig, at den drillende person i disse passager ofte indleder med den tiltaltes navn i vokativ – sådan som vi også typisk gør i drillerier. Her i 664-674 lader Amphitryon sig slet ikke drille, tværtimod.

Ud fra flere kriterier – dels eksistensen af romersk lokalkolorit (romerske institutioner, romerske madvaner, fx svinekødsspising) just i disse gåde-passager, dels det at de tit er ret nødtørftigt og stereotypt hæftet på den forudgående og den efterfølgende dialog – kan det påvises, at de som oftest er noget, Plautus har skudt ind i de mere net og organisk opbyggede græske originaler, som han bearbejdede.

Gåderne og deres klovneballer er med andre ord noget af det mest plautinske i Plautus.

7. *Plautus' komedie Pseudolus. Tosproget udgave med noter og kommentar ved Ole Thomsen*, Aarhus Universitetsforlag 1987. Den deri indeholdte "Nøgle til plautinsk latin" (s. 145-148) kan anbefales.

8. Ole Thomsen *Veje til Rom* (2008) 453f.

Med den sidste vending sigter jeg til Eduard Fraenkels *Plautinisches im Plautus* (1922), hvor der er udviklet en metode til ret sikker udskillelse af disse plautinske gåder – for resten jo en forgænger for alle de grotesk kommunikationsforstyrrede passager hos Holberg⁹, i Det Absurde Teater og ellers.

Jeg har også fremhævet Scaphas “Du ser selv, hvem jeg er; og hvad var jeg ikke før!” I almindelighed udstyres komedie-personer ikke med megen fortid; så hvad vi i teatret *dog* hører af den slags, slår rod i vores fantasi og erindring, hvis vi da er fortrolige med Den Ny Komedies konventioner – hvad ingen kan undgå at være. Historie/fortid er jo det stof, i bearbejdelsen af hvilket et *individ* kan vokse til modenhed, som i tragedien; så historie er ikke noget for komedien, hvis speciale er *typer*. Jo mere vi forstår mennesker, des mere går det komiske af dem. Komediedigteren tager personerne fuldfærdige; hvordan de er blevet, som de er, udelades gerne.

Sluttelig har jeg i dette stykke fra *Mostellaria* fremhævet nogle af hetærens fine replikker, som kontrastkarakteriserer hende over for henholdsvis pyntekonen og kæresten. Den Ny Komedie har en række skildringer af nøgterne, indtagende hetærer – græske kameliadamer. Men også af virkelig hårdkogte ludere (fx i Plautus’ *Truculentus*, *Bissen*).

Vor lærde landsmand Oluf Worm så ret, da han skrev disse kønne ord:¹⁰

I at tegne Menneske-Characterer (hvilket er Comoediens Hovedsag) er Plautus en mangeløs Mester. Han havde studeret det menneskelige Hjerter.

9. Holbergs *Abracadabra* II 6 er et vidunder. Dirch Passer og Keld Petersens “Tømmerflåden” ligeså.

10. Plautus *Krigsfangerne, Comoedie i fem Acter, oversat og forklaret af Oluf Worm. Efter hans Død udgivet ved Rs. Møller og N.V. Dorph*, 1834. – Oluf Worm (egentlig Ole Bagge) var som jeg født i Tved Sogn, Mols, han i Præstegården, jeg i Brugsen.